

Prilozi povijesti Broda

UDK 355(497.5-3 Slavonija)(091)
Izvorni znanstveni članak

Damir Matanović

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonski Brod)

O OSNUTKU VOJNOG KOMUNITETA BROD NA SAVI

U radu se na temelju analize različitih podataka navedenih u literaturi te arhivske građe utvrđuje 31. siječnja 1753. kao datum osnutka vojnog komuniteta Brod na Savi. Utvrđeni su principi po kojima funkcioniraju prvi komuniteti. Navedeni razlozi zbog kojih su vlasti Slavonske vojne krajine prišle organizaciji institucije vojnih komuniteta te je istaknuta njihova pozicija u vojnoj organizaciji Krajine. Detaljnije su analizirani razlozi ukidanja vojnog komuniteta Brod na Savi 1787. te razlozi ponovnog vraćanja statusa vojnog komuniteta 1820. godine.

Završetak procesa teritorijalizacije u Slavoniji konačno je podijelio taj prostor na civilni Provincijal i vojničku Krajinu. I dok su društvene i ekonomske strukture Provincijala umnogome nalikovale ostalim nevojničkim krajevima Monarhije, uski prostor Slavonske vojne krajine od 1747. godine i uvođenja pukovnijskog sustava zaživio je životom smišljenim u glavama bečkih birokrata samo za 1.700 kilometara granice s Osmanskim Carstvom. Taj vojnički prostor obilježavala su dva organizacijska paradoksa. Naime izražena je izoliranost Krajine koja je, osim što je sama imala funkciju granice prema Osmanskom Carstvu, bila odijeljena od svog civilnog zaleđa, ali je i njezina unutrašnjost bila ispresijecana nizom satnijskih i pukovnijskih granica te se Vojna krajina koja je dijelila dvije makro cjeline suprotstavljenih carstava i sama sastojala od niza strogo razgraničenih mikro cjelina. Svrhu tom namjernom odvajanju Vojne krajine od drugih krajeva Monarhije, ponajprije od drugih hrvatskih zemalja, možemo naći u želji da se stvori prostor koji je trebao poslužiti kao ogledni primjer merkantilističkog ideala autarkije, omiljenog u nekih članova carske obitelji.¹ Krajiški prostor trebao je hraniti svoje stanovnike, osiguravati im ispunjenje drugih potreba te opremiti i

¹ Car Josip II. se najžešće zalagao za autarkičnost ne samo Krajine već čitave Monarhije te je, nerijetko se suprotstavljajući Mariji Tereziji, težio isključivanju svih stranih proizvoda koji se mogu proizvesti u Monarhiji. v. Franz A. J. Szabo, *Kaunitz and enlightened Absolutism 1753 - 1780*, (Cambridge, 1994), 151, 152.

besplatno držati vojnu silu od nekoliko desetaka tisuća vojnika. Osnovni problem za oživljavanje Krajine kao zatvorenog društveno-ekonomskog sustava predstavljala je činjenica da se stanovništvo gotovo isključivo bavilo poljoprivredom. Stanovništvo Krajine bilo je zatvoreno u krug u kojem su dobivali zemlju, jamca za preživljavanje, jedino kao plaću za službu u carskoj vojsci, budući da su zemlju dobivali na korištenje samo za vrijeme vršenja vojne službe nisu je mogli prodati i započeti se baviti drugim oblicima privređivanja. Tako je vojna služba ljude čvrsto vezala za zemlju, a istovremeno je trebala i niz neagrarnih zanimanja koja bi bila zamašnjak vojnokrajiškog gospodarskog sustava. Rješenje se nudilo u novoformiranoj Petrovaradinskoj pukovniji. Naime novačenjem u Petrovaradinskoj pukovniji sve do 1765. godine nije se mogla postići tražena popunjenost pukovnije.² Istovremeno se na prostoru pukovnije nalaze Karlovci, Zemun i Petrovaradin - komorska mjesta koja su svojim *civilstvom* predstavljala anomaliju na tijelu Krajine. Ona su, naime, bila nevojnička mjesta u potpuno vojničkom okruženju, ili drugim riječima, stanovnici tih mjesta nisu bili vojnici ali su kao i ostatak Vojne krajine bili oslobođeni plaćanja poreza. Zbog dvostruke povlastice komorska mjesta su predstavljala svojevrsnu prijetnju stabilnosti Krajine.

Za rješenje problema kameralnih mjesta neophodno je bilo njihovo stavljanje pod vojnu upravu. Inkorporirana su u pukovniju 1747. godine, ali su pritom opterećena tek minimumom vojničkih dužnosti kako bi im se ostavila mogućnost daljnjeg razvoja neagrarnih djelatnosti. Od komorskih mjesta Petrovaradin prvi dobiva novi status u okviru Petrovaradinske pukovnije, naime 1748. godine priznat mu je status *Slobodne streljačke satnije* (Frey-Schützen-Compagnie). Koja je razlika Slobodnostreljačke satnije Petrovaradina od drugih satnija u pukovniji ili Slavonskoj vojnoj krajini? Posebnost slobodnostreljačke satnije ogledala se već u tome što zapovjedništvo nad njom nije imao zapovjednik pukovnije nego je potpadala pod nadležnost zapovjednika Petrovaradinske tvrđave i glavnog nadzornika Petrovaradinske pukovnije generala FML von Helffreicha predstavnika Dvorskog ratnog vijeća.³ Neposredno zapovjedno pravo nad satnijom imao je krajiški časnik s činom satnika no za razliku od zapovjednika drugih satnija u Vojnoj krajini on nije imao druga prava nad pripadnicima satnije kao što je npr. pravo suđenja i kažnjavanja. Broj slobodnih strijelaca u satniji je ograničen na 220 i taj broj se nije povećavao niti smanjivao. Broj pripadnika "regularnih" krajiških satnija mijenjan je odredbama vojnih vlasti, ali je također ovisio i o broju muškaraca sposobnih za vojnu službu. Poput ostalih krajišnika u Slavonskoj vojnoj krajini pripadnici Petrovaradinske satnije slo-

² Taj problem riješen je tek 1765. godine inkorporiranjem vlastelinstva Vojka u Petrovaradinsku pukovniju. Za sumu od 162. 466 guldena pukovnija otkupljuje vlastelinstvo i dobiva potrebnih 1.188 potencijalnih vojnika. v. Franz Vaniček, *Sozialgeschichte der öster-reichischen Militärgrenze*, 2 (4), (Wien, 1875), 133.

³ Tekst regulamenta i ugovora slobodne streljačke satnije Petrovaradin vidi u: Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 1(2), (Zagreb, 1997), 336 – 341.

bodnih strijelaca svake su nedjelje i blagdana nakon crkvenog obreda održavali jednostavne vojne vježbe. Slobodni strijelci su vježbe održavali samo tijekom svibnja i lipnja mjeseca dok su ostali krajišnici na vježbalištima vježbali od kraja proljeća do prvih snjegova, a i u zimskom periodu nerijetko su od podoficira obučenih u Beču učili osnove geometrije, taktike ili su samo izrađivali drvene fišeke i kugle s kojima su uvježbavali brzo punjenje pušaka i topova. Satnija je imala obavezu tri puta na godinu pod punom opremom, sa stijegom i glazbom izmarširati iz grada. Taj marš bio je prava svetkovina u usporedbi s jednomjesečnim taborovanjem koje su ostali krajišnici izvodili u zimskim mjesecima kako se ono ne bi podudaralo s radovima u polju. Konkretnija vojnička aktivnost od satnije slobodnih strijelaca tražila se samo u slučaju kada je izravno ugrožen grad ili tvrđava Petrovaradin. Budući da su svi pripadnici satnije bili obrtnici sva šteta, koju je za vrijeme rata trpio njihov posao, bila je nadoknađena, a “sam car im je priznavao poseban dodatak”.⁴ Sve ostale troškove uzdržavanja satnije snosili su sami pripadnici satnije od prihoda svojih poslova. Vojničku službu pripadnici satnije obavljali su potpuno besplatno, slobodu da se bave obrtom plaćali su vojnom službom kao što su krajišnici ostalog dijela Vojne krajine za obavljanje vojne službe dobivali carsku zemlju na korištenje.

No prave povlastice ne ogledaju se u pravima i dužnostima slobodne streljačke satnije već u unutrašnjem ustrojstvu Petrovaradina. Pripadnici Satnije slobodnih strijelaca imali su pravo na gradsku samoupravu. Svake tri godine birali su magistrat, upravno tijelo koje se sastojalo od gradskog sudca (Stadt-Richter), prisežnika (Geschworenen) i podvornika (Raths-Bedienten).⁵ Premda je bilo predviđeno da se izbori za magistrat održavaju svake tri godine, oni su u slučaju lošeg obavljanja dužnosti mogli biti provedeni i češće. Izbori su redovito obavljani u prisutnosti povjerenika Ratne kancelarije (Feld-Rath-Canzley) kojeg je određivao glavni nadzornik pukovnije.⁶ Magistrat je imao nadležnost u građanskim parnicama svih stanovnika Petrovaradina, a ne samo pripadnika Satnije slobodnih strijelaca. Krivični postupci su i nadalje bili u nadležnosti pravosudnih organa Slavonske generalkomande.

Budući da je Slobodna streljačka satnija mogla imati samo 220 pripadnika, ostali stanovnici Petrovaradina slobodno su se mogli baviti obrtom i trgovinom, ali su Glavnoj blagajni Slavonske vojne krajine (Slavonische Militär-Gränitz-Haupt-Cassa) morali plaćati kontribuciju. Ukupan iznos godišnje kontribucije određivala je Slobodna streljačka satnija i Komisija za uređenje Slavonske vojne krajine (Slavonische Militär-Einrichtungs-Commission). Kontribucija za godine 1749., 1750. i 1751. iznosila je 2.600 for. godišnje. Plaćala se kvartalno, a magistrat je slobodno određivao kontri-

⁴ Buczynski, *Gradovi*, 1, 49.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

bucijska zaduženja pojedinih stanovnika Petrovaradina. Za razliku od krajišnika Slavonske vojne krajine čija se vojna služba redovito povezivala s agrarnim djelatnostima, stanovnici Petrovaradina mogli su se slobodno baviti obrtom ili trgovinom, ali ipak poput ostalih krajišnika svoj posao i posjed nisu mogli prodati bez dopuštenja glavnog nadzornika pukovnije.

Usprkos pojedinim ograničenjima slobode, Petrovaradinska Satnija slobodnih strijelaca predstavlja odmak od krute vojničke stege koja je dotad prevladavala u Vojnoj krajini. Istovremeno Satnija slobodnih strijelaca značila je početak organiziranja niza mjesta koja nisu imala vojničku već prije svega gospodarsku i razvojnu ulogu.

Pa kako je tekla dinamika ustrojavanja takvih povlaštenih mjesta u Vojnoj krajini?

U literaturi je moguće pronaći tri različita godišta osnutka privilegiranih mjesta u Slavonskoj vojnoj krajini. Rupert von Schumacher smatrao je da Satnija slobodnih strijelaca u Petrovaradinu biva osnovana 1751. godine, a da Brod, Zemun, Karlovci, Stara Gradiška i Bukovica povlaštenu status dobivaju 1753. godine.⁷ Slično mišljenje iznosi i Josip Bösendorfer tj. Petrovaradin dobiva povlastice 1751. godine, Bukovica 1753., a “dalje kronološki slijede Karlovci, Zemun, Brod i Stara Gradiška.”⁸ Većina drugih autora prihvaća redosljed nastanka privilegiranih krajiških mjesta koji je iznio Franz Vaniček: 1748. Satnija slobodnih strijelaca Petrovaradin, 1748. Stara Gradiška, 1749. Zemun i Brod te 1753. Karlovci i Bukovica.⁹ Novooformljeni privilegirani gradovi nose naziv Slobodnih vojnih komuniteta. Ignjat Brlić iznio je mišljenje da su svi vojni komuniteti osnovani 1751. godine.¹⁰ Njegovo mišljenje prenosi i Rudolf Horvat.¹¹ Aleksander Buczynski u svojoj monografiji *Gradovi vojne krajine* poput Schumachera iznosi podatak da su Zemun, Karlovci, Bukovica, Brod i Gradiška status vojnog komuniteta dobili 1753. godine.¹² No za razliku od navedenih autora koji nažalost ne bilježe podrijetlo podatka, Buczynski navodi izvor na osnovi kojeg je došao do podatka te stoga taj podatak možemo smatrati relevantnim. Jedini slučaj iznošenja izvora svojih spoznaja je kod Ignatza Sopprona te Lazara Čelapa koji se poslužio Soppronovim djelom.¹³ Soppron u cijelosti donosi ugovor koji je zemunski vojni komunitet sklopio s ratnom upravom 1751. godine, a

⁷ Rupert von Schumacher, *Des Reiches Hofzaun*, (Darmstadt, 1940), 129.

⁸ Josip Bösendorfer, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, (Zagreb, 1950), 76.

⁹ Vaniček, *Specialgeschichte*, 1, 567.

¹⁰ Ignjat Alojzije Brlić, Uspomene na stari Brod, *Vijesti – Godišnjak Muzeja Brodskog posavlja* 7, (Sl. Brod, 1983), 13.

¹¹ Rudolf Horvat, *Slavonski Brod*, (Zagreb, 1940), 20.

¹² Buczynski, *Gradovi*, 1, 50.

¹³ Ignatz Soppron, *Monographie von Semlin und Umgebung*, (Semlin 1890.), 276-278, i Lazar Čelap, *Zemunski vojni komunitet (1717-1881)*, (Beograd, 1967), 4, 5.

prenosi ga i Čelap koji međutim ističe da se dokument ne nalazi u Arhivu grada Beograda gdje bi se po Soppronovim navodima trebao nalaziti. No kako na ovim prostorima nije rijetkost da se arhivska građa izgubi ili otuđi tako nije nemoguće da je i taj dokument u periodu od gotovo osam desetljeća od izlaska Soppronove knjige do objavljivanja Čelapova djela jednostavno nestao. Pojašnjenje nam može dati samo analiza dotičnog ugovora. Već je prvi dio prvog člana ugovora vrlo dvojben, naime u njemu piše da svi stanovnici Zemuna, izuzev husara u službi potpadaju pod vlast gradskog suca i magistrata te svi oni moraju plaćati kontribuciju, ali tako da kontribucija ne opterećuje prekomjerno.¹⁴ Ova rečenica pokazuje dvije stvari, prva je da je Zemun dobio privilegiju samouprave i slobode od vojne službe, a za tu privilegiju plaća kontribuciju. Drugo što se može iščitati jest da je u Zemunu postojala i husarska postrojba. Iz toga se može zaključiti da je u Zemunu oza-konjeno stanje poput onoga u Petrovaradinu, no ako znamo da 1748. godine Marija Terezija odbacuje prijedlog od 1747. godine po kojem bi se u Petrovaradinu i Zemunu osnovala Slobodna streljačka satnija već u novi status promovira samo Petrovaradin. Stoga je malo vjerojatno da bi Marija Terezija samo dvije godine kasnije promijenila svoju odluku koja je bila utemeljena na osnovi mišljenja stručne komisije koja je provela ocjenu stanja u Slavonskoj vojnoj krajini. Ili pak drugi član: „Budući da je Zemun na krajnjoj granici i zbog svog položaja izvrnut mogućnosti da njegovi stanovnici moraju često da menjaju mesto boravka, a Regimentskoj kasi i s njom spoje-nom c. kr. interesu stalo je da kontribucioni iznos bude sigurno naplaćen i predan i da se na to može potpuno osloniti, smatra se stoga potrebnim da se kontribucija od Nemaca i Raca (Srba) naplaćuje na način arende (per modum arendae), tako da opština kao celina (in corpore), ako bi se pokazao dobitak ili gubitak, za nju jemči. Od 1. XI 1751-31.XI1752. ima da plaća svakog kvar-tala 490 f ili kroz celu godinu u svemu 1900 f u kasu Sremske husarske regimente...“.¹⁵ I u ovom članku nalazi se nekoliko podataka koji bacaju sjenu sumnje na autentičnost navedenog ugovora. Naime navedena kontribu-ciona suma za vojnu godinu 1751./1752. iznosi 1.900 forinti, a već 1753. godine arendatorski prihodi koje Zemun uplaćuje Dvorskom ratnom vijeću 4.500 for.¹⁶ Premda je i Petrovaradinu povećana kontribuciona suma s 2.600 na 3.500 for. teško je objasniti kako bi se moglo provesti tako značajno i više-struko povećanje kontribucije kakvo je, po Soppronu i Čelapu, bilo u Zemunu. A i spominjanje „Nemaca i Raca (Srba)“ poimence, apsolutno je netipično za Vojnu krajinu gdje se nacionalna pripadnost kamuflirala nadna-cionalnim nazivima kao što su „krajšnici“ ili „ilirski nacija“. Zbog svega navedenog može se zaključiti da citirani ugovor nije istinit niti autentičan.

¹⁴ Čelap, *Zemunski*, 4.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Österreichische Stadts Archiv Wien, Kriegs Archiv, Hofkriegsrath (dalje: KA HKR) 1753., 61-10/42.

Koliko je arhivska potvrda 1753. kao godine osnutka navedenih pet komuniteta Slavonske vojne krajine novitet pokazuje i činjenica da je i sam Buczynski još 1991., tj. šest godina prije objavljivanja knjige *Gradovi vojne krajine*, smatrao da je Vaničekov podatak točan.¹⁷

Potrebno je stoga pogledati, ma koliko to bilo nesigurno, što se o osnutku slavonskih vojnih komuniteta, napose Broda na Savi, može pronaći u arhivskim fondovima. Prve naznake promjene statusa Broda na Savi iz zapovjednog mjesta satnije u vojni komunitet vidljive su po bilješci iz *Indexa Protocoll Expedituma* od 29. svibnja 1752. gdje se spominje *Konferanz Protocoll* u kojem piše da bi Brod, Zemun i Gradiška trebali dobiti status komuniteta kao Petrovaradin.¹⁸ U registru Slavonske generalkomande iz 1752. godine također se nalazi informacija da postoji plan da se Brod izdvoji iz Brodske pukovnije te da mu se dodijeli status vojnog komuniteta.¹⁹ Potvrdu da je Brod taj status dobio 1753. godine nalazimo i u *Beschreibungu* A. Brlića koji navodi da je komunitet Brod prvi puta oformljen 1. svibnja 1753. godine.²⁰ Međutim kako se komunitet Brod spominje u Serbellonijevom regulamentu koji je proglašen s 15. ožujkom 1753. godine jasno je da Brlićev datum osnutka, osim same godine, nije točan. U regulamentu naime piše: “Y kako Obstjenoszt iz Varadina pod tamosnieg Kommendanta, y poszli niega opet pod Komandirtog Generala Oblaszt dopada, okrom, daje iszta Obstjenoszt duxna od szviu szvoi Prihodkov General-Krigs-Komiszariatu od Godine do Godine Racsun ili Eszap pridlagati; tako imaju opet u Napridak Vojnicska Obstja Karlovci, Bukovicz, Zemun, Brod y Gradisca od pervo recsenog General-Krigs-Komiszariata szlediti...”²¹

Stoga kao točan možemo prihvatiti podatak koji se nalazi u *Noti* o komunitetima iz 1754. u kojoj stoji da je 30. siječnja 1753. Generalkomanda preputila pravnu, političku i ekonomsku jurisdikciju komunitetima Zemun, Karlovci, Bukovica, Brod i Gradiška.²²

No zašto je važno točno utvrditi točan datum osnutka vojnih komuniteta Slavonske vojne krajine? Prije svega bilo je bitno odrediti točan vremenski razmak od osnutka Slobodne streljačke satnije Petrovaradin do osnutka prvih slobodnih vojnih komuniteta, jer vremenski razmak pokazuje koliko je

¹⁷ Alexander Buczynski, „Nastanak i organizacijski oblik vojnih komuniteta“, *Arhivski vjesnik* 34-35 (Zagreb 1991 – 1992), 187, i „Stvaranje vojnih komuniteta Bjelovara i Petrinje“, *Povijesni prilozi* 10, (Zagreb, 1991), 87.

¹⁸ KA HKR Index Protocoll in Expeditum 1752.

¹⁹ Hrvatski državni arhiv Zagreb, fond Slavonske generalkomande (dalje: HDA Sgk) Reg. 1752.

²⁰ Arhiv obitelji Brlić Slavonski Brod (dalje: AOB) 57-90/2. “...sonderbarer Zufall daß mit 1. Mai 1753. der erste Magistrat in Brood creirt werde.“

²¹ HDA Sgk 1753., 7-10.

²² KA HKR 1754. 61-6/217. “...30. Jan. v. J. General Comando überlassen fünf Communitäten Semlin, Carlovze, Bukowiz, Brood und Gradisca in Justitiali, Politico et Oeconomico zuhalten wäre...”

bilo potrebno vremena da se ideja o nevojničkim mjestima, pokretačima krajiškog gospodarstva, pokaže ispravnom. Činjenica da se Petrovaradinu 1753. godine povećava kontribucija s 2.600 for. na 3.500 for. pokazuje da je Petrovaradin u razdoblju od 1748. do 1753. uspio dokazati da je u Vojnoj krajini moguće ostvariti koncept mjesta koje će svojom ekonomskom snagom nadopuniti vojnu snagu Krajine.²³ Proglašenje krajiških mjesta slobodnim vojnim komunitetima u Slavonskoj vojnoj krajini nastavljeno je 1765. godine kada taj status dobivaju Mitrovica, Vinkovci i Nova Gradiška. Tek nakon toga osnivaju se vojni komuniteti i u Hrvatskoj vojnoj krajini.²⁴ U nekim dokumentima iz 19. stoljeća može se naći podatak da su Mitrovica, Vinkovci i Nova Gradiška proglašeni vojnim komunitetima već 1763. godine,²⁵ ali kako se ne nalaze zabilježeni u dokumentima kojima se slavonskim vojnim komunitetima određuju iznosi kontribucije za 1763. i 1764. godinu zasigurno status vojnih komuniteta nisu niti dobili prije, 1765. godine.²⁶

Puno je lakše bilo utvrditi datum drugog proglašenja Broda na Savi vojnim komunitetom. Naime zapovjednik Slavonske vojne krajine FML Mitrovsky 1787. godine ukinuo je komunitete Stara i Nova Gradiška, Brod, Vinkovci, Bukovica i Bela Crkva.²⁷ Navedena mjesta nisu uspjela ispuniti svoju svrhu da privuku obrtnike i trgovce koji bi svojim radom potpomogli krajišnike. Jer upravo je broj trgovaca i obrtnika te potrošnja njihovih proizvoda u krajiškoj populaciji bila osnovna stvar na koju je 1785. godine Dvorsko ratno vijeće upozorilo višeg nadglednika slavonskih vojnih komuniteta (Communitäts Oberaufseher) majora Oesterreichera²⁸ naređujući mu da provjeri stanje u komunitetima i da odredi one kojima će se ukinuti status povlaštenog krajiškog mjesta.²⁹

Nekadašnji komuniteti 1787. godine prepušteni su bili novooformljenoj kantonskomandi. Stanovništvo se, u skladu s popisom od 1781. godine, po potrebi poput običnih krajišnika razvrstava u bataljone te mu se određuje rabota.³⁰ Da se Brođani neće lako pomiriti s oduzimanjem slobode nevojničkog života pokazuje i njihova žalba upućena FML Mitrovskom neposredno

²³ KA HKR 1753. 61-10/42.

²⁴ O osnivanju vojnih komuniteta u Hrvatskoj vojnoj krajini v. Buczynski, *Gradovi*, 1, 51 – 55.

²⁵ KA Croatische Landeskunde VII-351.

²⁶ KA HKR 1764., 9-504.

²⁷ HDA Sgk 1787. 10-28.

²⁸ Drugačije svjetlo na problem ukidanja komuniteta u Slavonskoj vojnoj krajini baca referat tajnika Dvorskog ratnog vijeća Pidolla zu Quintenbacha iz 1803. godine u kojem se ističe da je odluku majora Oesterreichera značajno potpomogla njegova želja da dobije novo namještenje i da napusti Vojnu krajinu. KA SM, kut. 33, konv. Militär Communitäten überhaupt, *Referat des untergereichnichter Hofkriegs Sekretärs über zu Granz ausgereichnichten Gegenstand: Von den Militär Communitäten*

²⁹ HDA Sgk 1785., 13-50.

³⁰ KA HKR 1787., 23-11.

nakon njegove odluke o ukidanju komuniteta u kojoj iznose želju da i dalje ostanu u statusu slobodnog vojnog komuniteta.³¹ Tek prijetnja Mitrovskog da će im povećati kontribucije toliko da ih neće moći plaćati uvjerila ih je da moraju poslušati. Žalbama Broda i drugih bivših komuniteta postignuto je tek toliko da Slavonska generalkomanda 21. svibnja 1788. godine izdaje naredbu da se “exkomuniteti upravljaju uljudno i po građanskih zakonih tako, da vojničku upravu i neosjete.”³² Ukinućem kantonalnog uređenja u Vojnoj krajini 1800. godine bivši komuniteti ipak su došli pod vojničku upravu. Brod je 1800. pridodan Podvinjskoj satniji kao obično krajiško selo, ali njegovi stanovnici do napoleonskih ratova nisu bili opterećeni vojničkim dužnostima, tako da još 1808. niti jedan za vojsku sposoban muškarac iz Broda nije unovačen u vojne postrojbe.³³

Referat tajnika Dvorskog ratnog vijeća Pidolla zu Quentenbacha od 17.8.1803. pokazuje da nisu samo stanovnici ukinutih komuniteta bili za vraćanje u stari status.³⁴ Quentenbach za posebno zalagao da se Brod, Stara Gradiška i Mitrovica vrate u status vojnog komuniteta. Nekoliko je razloga kojima se opravdava zahtjev, a najznačajniji su položaj navedenih mjesta na plovnoj rijeci te perspektiva da uz malu pomoć postanu značajna trgovačka mjesta.

No tek nakon listopada 1817. godine i posjeta cara Franje II. Brodu i nakon zamolbe Brođana da im car vrati komunitatski status moglo se očekivati da im se želja ostvari. Kako navodi Brlić “istom poslie mnogih i svakovrstnih izvidjenja, razrješjenja i komisijirnjah bude Brod reškriptom dvorskog vojnog savjeta od 31. prosinca 1819. br. 5616. i naredbom generalkomande iz Varadina od 21. siječnja god 1820. opet poslie 33 godine po drugi puta c. kr. sobodnim vojnim komunitetom uzpostavljen.”³⁵ Iako Franz Ludvig u svom *Conversations Lexiconu* iz 1826. navodi da je Brod status vojnog komuniteta dobio 1819.,³⁶ svi arhivski izvori potvrđuju Brlićev podatak da je u Brodu novi magistrat oformljen 1. svibnja 1820.³⁷ Četiri mjeseca

³¹ Isto.

³² Ignjat Alojzije Brlić, *Uspomene na stari Brod, Vijesti - Godišnjak Muzeja Brodskog Posavlja* br. 7, (Slavonski Brod, 1983), 18.

³³ HDA Sgk 1808. R 1/13.

³⁴ KA SM, kut 33, konv. Militär Communitäten überhaupt; *Referat des untergereichnichten Hofkriegs Sekretärs über den zu Gränz Organisirung ausgezeichneten Gegenstand: Von den Militär Communitäten.*

³⁵ Brlić, *Uspomene*, 19.

³⁶ Franz Ludvig, *Conversations Lexicon* bd 3, (Wien, 1826), 476. Ludvig navodi: “Brod eine Stadt und Festung an das Saue in der Slavonische Militärgrenze und Theil das Broder Gränz Regiment den Stamen führt; eine bekannte Handelstadt, und durchzug des bosnischen Handels. Hier ist einer der vier Quarantanplätze, ein Königl. Salz und Derisigstamt, eine Katolische und eine greichische Pfarrkirche, ein Franciscaner Convent, und eine deutsche Hauptschule. Dieser Ort hat im Jahre 819. siene Selbstständigkeit erhalten (ist zu einer freien K. militar Communität erhoben werden).

³⁷ HDA Sgk 1820 Q 2-44. i AOB 57-90/2.

koja su prošla od donošenja reskripta Dvorskog ratnog vijeća do proglašenja novog broskog magistrata bila su potrebna da stanovnici Broda ispune pred njih postavljene uvjete, tj. toliko vremena im je bilo potrebno da ispune prvi uvjet po kojem su morali u pukovnijsku proventkasu uplatiti paušalnu sumu od 6.000 for. ili onoliko koliko je Brod u prethodnih šest godina uplaćivao u pukovnijsku blagajnu.³⁸ Druge uvjete bilo je lakše ispuniti, naime Brod je za vrijeme rata morao pukovniji dati šest potpuno opremljenih vojnika, a za vrijeme rata morao ih je izdržavati i brinuti se o njihovim materijalnim potrebama. Osim toga grad je morao oformiti gradsku policiju, a po potrebi i brinuti se o tvrđavi. Za uzdržavanje magistrata morao se propisati porez na kuće (Haussteuer) kojim se trebalo prikupiti od 1.892 do 2.000 forinti. Konzekvenција za slučaj da u roku od tri godine ne ispune ove uvjete bila je vraćanje Brođana pod pukovnijsku vlast. Osim ovih odredbi u vojnom komunitetu Brod na Savi ponovno se primjenjuju uredbe o organizaciji komuniteta propisane još pri prvom dodjeljivanju statusa povlaštenog mjesta 1753. godine.

Summary

THE FOUNDATION OF THE MILITARY COMMUNITY OF BROD NA SAVI

On the basis of an analysis of various different data stated in the literature and material in records, the paper puts the date of the foundation of the Military Community of Brod na Savi at 31 January 1753. The principles on which the first communities functioned are described. Reasons for the authorities of the Slavonian Military Border to set about the organisation of the institution of the military community are given, and the position within the military organisation of the Border of such communities is pointed out. There is a rather detailed analysis of the reasons for the abolition of the Military Community of Brod na Savi in 1787, and the reasons for the restoration of the status in 1820.

³⁸ AOB 57-90/2.